

16. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. - Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. - К.: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2008.- 720с.

17. Юрина В. С. Экологический аудит территориально-промышленных комплексов как базовая процедура экономического механизма управления и обеспечения устойчивого сбалансированного развития сложных систем : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Юрина Владлена Сергеевна. – Тольятти, 2002. – 229 с.

Рассмотрена необходимость усовершенствования некоторых теоретико-правовых аспектов регионального экологического контроля, основанных на принципах бассейнового подхода.

Ключевые слова: *региональный экологический контроль, природно-географические территории, специальные территориальные органы управления, принципы бассейнового подхода.*

The necessity of improvement of some theoretical and legal aspects of regional environmental monitoring based on the principles of river basin approach.

Keywords: *regional environmental monitoring, natural geographic areas, special territorial governments, the principles of river basin approach.*

Рецензент: д.е.н., професор Олійник О.В.

Дата надходження до редакції: 27.09.2012 р.

УДК 122.513

АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

А. В. Черкасов, к.е.н., Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості

У статті наведено результати аналізу стандартів та міжнародного досвіду управління якістю життя населення. Узагальнено та систематизовано досвід таких міжнародних організацій як ООН, ОЕСР, МОП, МБРР, Світовий Банк та ін. Окреслено структуру основних оціночних методик, а також положення стандартів, застосовуваних у міжнародних порівняннях

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямків економічних досліджень, починаючи з другої половини ХХ ст. в західній науці була проблематика отримання кількісних характеристик рівня та якості життя, а також соціального розвитку країн та націй. Протягом тривалого часу змінювалися уявлення та підходи до формулювання цілей соціального розвитку та змістовного наповнення життя населення якісними характеристиками. Умовно, процес наукового пошуку, експертних обговорень та розвитку досліджуваного напрямку можливо розділити на чотири етапи. Перший етап, який приходить на 1950-ті р.р. характеризувався перевагою суто технокричного підходу до вимірювань. На цьому етапі використовувалися суто макроекономічні індикатори, об'єднані в систему національних рахунків. Другий етап розвитку пов'язаний із усвідомленням того, що якість життя населення та процес соціально-економічного розвитку, який опосередковує досліджуване явище – є достатньо складними та багатограними об'єктами, які не можуть бути описані лише макроекономічними метриками. Такого роду висновки обумовили формулювання і нині актуального методологічного положення, що економічний розвиток (який полягає в економічному зростанні) – не є метою країн та націй, а є лише інструментом, засобом для удосконалення та підвищення рівня якості життя. Такого роду підґрунтя обумовило у подальшому застосування значно ширшої інформації статистичного характеру, на основі якої розраховувалися соціальні індикатори розвитку та якості життя населення.

Протягом третього етапу, у 1970-80-ті р.р. здійснювалося проектування універсальних оціночних та діагностичних систем, на основі яких можливо було б оцінювати ефективність державного соціального управління, результативність програм та моделей соціально-економічного розвитку. Четвертий етап, який триває, починаючи з 1990-х р.р.по теперішній час, характеризується використанням розроблених, універсальних та достатньо широко визнаних і розповсюджених методик оцінки рівня якості життя, певну часту яких, у подальшому, буде проаналізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі положення міжнародних стандартів та деякі аспекти закордонного досвіду управління якістю життя населення було викладено у працях О. В. Прокопова, М. В. Свирид, О. Ю. Малько [1], Д.В. Феоктистова [2], Т.С. Стрілецької [3], Л.Ф. Удотової [4], Т. В. Польової [7], М. Папієва [8]. Проведення комплексного та змістовного дослідження процесів державного управління якістю життя населення вимагає систематизації та узагальнення широкого масиву інформації представленої у періодичній та монографічній літературі за напрямком економіки та управління якістю життя населення.

Метою статті – є наведення результатів аналізу стандартів та міжнародного досвіду управління якістю життя населення.

Виклад основного матеріалу. Протягом тривалого періоду часу, починаючи з 1970-х р.р., значну роботу в напрямку розробки та удосконалення стандартів якості життя було здійснено

фахівцями та експертами різних структурних підрозділів ООН. Достатньо поширеною є помилкова думка, що до 1990-х р.р. не існувало спеціальних узагальнених показників, які б унеможливили порівняння умов життя людей у різних країнах у світовому масштабі. [10, с.108] Еволюція підходів до розробки систем оцінки та вимірювання якісних характеристик життя населення характеризувалася балансуванням експертних думок між дослідженням об'єктивних умов життя і розвитку суспільства та суб'єктивних оцінок якості життя самим населенням. Такого роду роботи велись ООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Міжнародною організацією праці (МОП). Єдиним, в чому об'єднувалися бачення експертних груп було те, що передбачені до проектування системи оцінки якості життя населення мали ґрунтуватися на тенденціях та реальному стані суспільного розвитку країн та територій. Таким чином, було концептуально обґрунтовано, що оцінки потребують задоволеність мінімальних потреб споживання населення, а також забезпеченість населення основними соціальними послугами (у т.ч. їх доступність).

На початковому етапі використовувалася дещо противоречива та недосконала система показників, яка передбачала оцінку рівня життя, виходячи з відношення індексу оплати праці в економіці до індексу споживчих цін (інфляції), а також відношення індексу прожиткового мінімуму та споживчих цін певний перелік важливіших товарів. [1] Першою спробою розробки стандартів якості життя населення стали дванадцять характеристик якості життя населення, які були запропоновані ООН у 1978 р. У склад цієї системи показників увійшли 186 соціальних індикаторів, які було згруповано у наступні змістовні блоки :

- демографічні характеристики населення (народжуваність, смертність, захворюваність, тривалість життя);
- санітарно-гігієнічні умови життя;
- споживання продуктів харчування;
- житлові умови і забезпеченість споживчими благами тривалого користування (холодильник, телевізор, меблі і т.д.);
- освіта і культура;
- зайнятість і умови праці;
- доходи і витрати населення;
- вартість життя і споживчі ціни;
- транспортні засоби;
- організація відпочинку, фізкультура і спорт;
- соціальне забезпечення;
- свобода людини. [2, с. 15]

У подальшому, розвиток концепції управління якістю життя визначив появу такого стандартизованого індикатора якості життя населення, як Індекс розвитку людського потенціалу країни (ІРЛП). Його розрахунки здійснюються щорічно, починаючи з 1990 р. та публікуються у щорічнику

Звіт про розвиток людського потенціалу (англ. Human Development Report). Розрахунки ІРЛП є стандартизованими та базуються на даних офіційної статистики. В основі методології оцінки розвитку людського потенціалу полягає низка концептуальних положень, основний зміст яких, зводиться до наступних принципів:

- рівності – незалежно від національності, кольору шкіри, статі, соціального положення, матеріального добробуту, класової належності чи інших дискримінаційних ознак, усі люди є рівними та мають рівні можливості

- стійкості – використання усіх існуючих економічних вигід, активів та ресурсів, наявних в країні чи на певній території, має забезпечувати можливість використання цих вигід, активів та ресурсів майбутніми поколіннями, у вигляді матеріального, людського та продуктивного капіталу;

- продуктивності – трудящі мають приймати активну участь у формуванні та розподілі доходів від суспільного виробництва, отримувати справедливую оплату праці у грошовій формі, а також мати можливість працювати над зростанням продуктивності своєї праці та соціально-економічної діяльності;

- розширення можливостей – основним джерелом розвитку – є зусилля, праця та продуктивна соціально-економічна діяльність людей. Розвиток має слугувати інтересам тих, хто його стимулює та створює, а не інтересам інших соціальних чи економічних груп. [7, с. 169]

Методологія ІРЛП базується на припущенні, що економічний розвиток та якість життя населення не повною мірою відповідають концепції розвитку людини, яка виходить зі зростання його добробуту. В основі ІРЛП полягають три головні індикатори: очікувана тривалість життя при народженні, рівень освіти та рівень ВВП на душу населення. Індексна методика кількісного виміру розвитку людського потенціалу потребує застосування конкретних показників з заданими граничними значеннями мінімуму та максимуму. В розрахунках ІРЛП використовується чотири показники, до складу яких увійшли наступні:

- очікувана тривалість життя при народженні, років (min – 25, max – 85);

- грамотність населення, % (min – 0, max – 100);

- середня тривалість навчання, років (min – 0, max – 15);

- реальний ВВП на душу населення, долл. США за паритетом купівельної спроможності (min – 200, max – 40 тис.).

Перевагою ІРЛП – є те, що він з достатньо високим рівнем достовірності та вірогідності дозволяє оцінити рівень якості життя населення через призму соціально-економічного розвитку країни, при цьому такого роду оцінки надають можливість здійснювати порівняння між країнами та у часі, що визначає можливість відстежувати

динаміку цього індексу відповідно до тенденцій розвитку світової соціо-економіко-екологічної системи. Іншим важливим питанням – є те, що за допомогою ІРЛП можливо абстрагуватися від суто економічного індикатора ВВП, який не надає можливості оцінити рівень соціального розвитку економіки та розподілу продукту суспільної праці між громадянами, що у підсумку визначає отримання результатів, які суттєво відрізняються між порівняннями рівня ВВП країн світу. Так, наприклад, у 2005 р., США посіла друге місце в світі за показником ВВП на душу населення, хоча за ІРЛП опинилася лише на дванадцятому місці [3, с. 10]. Однак, методологія досліджень якості життя населення за рівнем розвитку людського потенціалу має деякі недоліки, які відмічаються фахівцями та експертами. Зокрема, ІРЛП не враховує доходи населення, убогість, злочинність, якість та доступність медичинського обслуговування та послуг тощо.

Розвиток досліджень в сфері оцінки якості життя в межах ООН визначив прийняття нової систем соціальних індикаторів, яку було прийнято на 29-й сесії Статистичної комісії ООН у 1997 р. Зазначена система індикаторів була спрямована на оцінку рівня життя населення та включала мінімальний набір даних соціальної статистики, зокрема:

- чисельність населення з розбиттям за статевими та віковими ознаками, і (за потреби) етнічним групам;
- середня очікувана тривалість життя при народженні з розбиттям за статевою ознакою;
- материнська смертність;
- частка дітей з вагою при народженні менше 2,5 кг з розбиттям за статевою ознакою;
- середня тривалість навчання в школі (повних років) з розбиттям за статевою ознакою і, якщо можливо, майновим станом;
- ВВП на душу населення;
- середньодушовий дохід домогосподарств (його рівень і склад);
- вартість мінімальної продовольчої корзини, необхідної для задоволення потреб в їжі;
- частка безробітного населення з розбиттям за статевою ознакою;
- співвідношення зайнятих і загальної чисельності населення з розбиттям за статевою ознакою і секторами економіки;
- доступ до питної води;
- забезпечення санітарно-гігієнічними умовами життя;
- забезпеченість житлом (кількість осіб, яка доводиться на одну кімнату, окрім кухні і ванни). [4, с. 15]

В процесі розвитку досліджень в сфері якості життя населення, ООН також визначили важливим фактором його забезпечення (і як наслідок – опосередкованим індикатором) – рівень соціально-політичного розвитку та стабільності. Розрахунок цього показника також здійснюється вихо-

дючи з індексної методики та складається з десяти показників:

- сумарний коефіцієнт народжуваності, – середня кількість дітей, народжених жінкою у фертильному віці від 20 до 45 р.р. (2,14 – 2,15);
- коефіцієнт старіння населення, – частка населення, старшого за 65 р. у загальній чисельності населення (7 %);
- співвідношення 10% найбагатших громадян до 10% найбідніших громадян (10:1);
- частка населення, яке проживає за межею бідності (10 %);
- співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (1:3);
- мінімальний рівень погодинної заробітної плати (3 долл. США);
- рівень безробіття, з урахуванням прихованого (8-10%);
- кількість правопорушень на 100 тис. населення (до 5 тис.);
- рівень депопуляції, – кількість народжених до кількості померлих (1:1);
- кількість психічних патологій на 100 тис. населення (до 284 од.). [8, с. 4-8]

На сучасному етапі розвитку досліджень в сфері якості життя в межах структури ООН, на увагу заслуговують напрацювання Інституту соціального розвитку ООН, яким розроблено індексну систему оцінки рівня соціального розвитку яка складається з шістнадцяти показників (7 – соціальні та 9 – економічні), що опосередковують важливіші соціальні, економічні та політичні чинники впливу. Однак, зазначена система широкого визнання не отримала. У 1987 р. Комітет ООН з проблем кризи народонаселення запропонував систему оцінки якості та рівня життя населення країн, що розвиваються, який отримав назву Індексу людського неблагополуччя. Відмітимо, що розвитку та поширення зазначений індикатор також не отримав. Серед порівняно нових систем вимірювання в галузі якості життя, на увагу заслуговує, запропонований Д. Моррісом, Індекс фізичної якості життя (ІФЯЖ), який також як і ІРЛП базується на трьох основних сферах оцінки, але вони дещо відрізняються від тих, що полягають в основі ІРЛП. Зокрема, в розрахунок ІФЯЖ використовуються показники: очікуваної тривалості життя людини у віці 1 року, коефіцієнт дитячої смертності, коефіцієнт грамотності дорослого населення.

Цікавою, з погляду на аналіз соціальних індикаторів рівня та якості життя – є запропонована МОП у 1970 р. концепція базових потреб населення, яка ґрунтувалася на методичних підходах до оцінки задоволеності основних потреб більшості населення країни. Зазначена оціночна система передбачала здійснення емпіричних та статистичних досліджень об'єктивних характеристик життя населення та суб'єктивного сприйняття людьми наявних умов життя. В основу сформованої системи оцінки було покладено соціальні

показники, які було згруповано у вісім змістовних блоків, таких як:

- здоров'я та тривалість життя;
- рівень розвитку людини за рахунок освіти;
- вільний час, дозвілля;
- майновий та фінансовий стан людини, економічний добробут;
- стан навколишнього природного середовища;
- соціальний та гуманітарний розвиток населення;
- законність, правопорядок, правосуддя;
- участь населення у громадському житті.

[5]

Більш складними є дві системи розрахунку рівня якості життя, у яких використовують дев'ять параметрів, які не є ідентичними. У першій із зазначених систем, яку запропоновано лондонською дослідницькою групою журналу «The Economist», містяться: ВВП на душу населення; очікувана тривалість життя; політична стабільність і безпека країни; сімейне життя (у т. ч. рівень розлучень); суспільне життя (у т. ч. відвідування церкви); рівень безробіття; громадянські свободи; клімат країни; рівність статей [6, с.68]. Друга система з дев'ятьма показниками, запропонована організацією International Living, включає: вартість життя, відпочинок і розваги, рівень здоров'я, громадянські свободи, рівень економіки, розвиток інфраструктури, особисту безпеку, стан довкілля, кліматичні умови. Кожен із зазначених параметрів оцінюється від 0 до 100 балів, потім підраховується загальна усереднена кількість балів, що й визначає місце конкретної країни. Ця методика підрахунку якості життя застосовується в 193-х країнах. [7, с. 168]

Заслужують на увагу й соціальні стандарти, розроблені інституціями об'єднаної Європи, які також мають значний зв'язок із категорією якості життя. Вданому випадку, мова йде передусім про Європейську соціальну хартію, перша редакція якої була прийнята у 1961 р та буза здебільшого спрямована на захист соціальних прав населення. У 1996 р. Радою Європи було запропоновано нову редакцію Європейської соціальної хартії, яку було схвалено Радою міністрів та у подальшому ратифіковано багатьма країнами Європи, у т.ч. східної (усього 15 країн повністю ратифікували Хартію).

Основні положення Європейської соціальної хартії стосуються двох груп аспектів, зокрема, стандартизації соціальних прав та соціальних стандартів рівня життя населення. Стандартизація соціальних прав передбачає: право на працю, професійну підготовку, нормальні умови праці, свободу професійних об'єднань, укладання колективних договорів, права дітей та підлітків, працюючих жінок, сім'ї, інвалідів і осіб похилого віку, а також права працівників-мігрантів та їхніх сімей на захист, безплатну медичну допомогу і соціальне забезпечення. [8, с. 4-8]

222

Важливою з погляду на аналіз міжнародних стандартів та досвіду управління якістю життя – є система індикаторів, запропонований ОЕСР у 1980 р. Розвиток національних систем соціальної статистики, оціночних та діагностичних методик в сфері аналізу якості життя населення, визначили появу значної кількості різних за змістом та структурою аналітичних систем, які вимагали їх узгодження та координації у міжнародному вимірі. З цією метою, ОЕСР здійснила розробку системи соціальних індикаторів. Зазначена система характеризується докладністю та передбачає розрахунок 33 показників, об'єднаних у 8 груп та 15 підгруп.

Аналізована система соціальних індикаторів характеризується певною компактністю, відносно не великим набором показників, що є нескладними в розрахунках та при формуванні їх джерельної бази. Слід зауважити, що коло експертів, залучених до розробки системи соціальних індикаторів ОЕСР визначили високу значущість суб'єктивних показників рівня та якості життя. Хоча, навіть враховуючи це, в аналізованій системі такого роду показники свого місця не знайшли.

Відмітимо, що стандартизація умов та аспектів забезпечення рівня життя населення та взагалі, його якості, отримали достатньо суттєвий розвиток в роботі дослідницьких та експертних груп міжнародних фінансових організацій, таких як Світовий банк (та Міжнародний банк реконструкції та розвитку. Світовим банком розроблено систему оцінки рівня життя населення країн, що розвиваються. Зазначена оціночна система структурована та передбачає розрахунок наступних показників:

- рівень ВВП на душу населення;
- споживання (динаміка споживання домогосподарств і фізичне недоспоживання, вимірювання частки дітей із дефіцитом ваги);
- здоров'я та довголіття, що оцінюється через соціально-демографічні показники (очікувана тривалість життя, смертність дітей до 5 років);
- освіта (грамотність);
- задоволення базових потреб, що вимірюються рівнем урбанізації та санітарними умовами міського середовища (забезпеченість каналізацією). [9, с. 224]

В свою чергу, Міжнародним банком реконструкції та розвитку, зокрема його департаментом міжнародного економічного розвитку, було сформовано експертну групу, якій було довірено розробити показники якості життя населення. У подальшому, дослідження в межах розробленої системи оцінки стали регулярними та їх результати, в даний час публікуються в щорічному виданні «Світові індикатори розвитку». Методика оцінки якості життя Міжнародного банку реконструкції та розвитку ґрунтується на використанні наступних показників:

- ВВП на душу населення (тис. долл США, за паритетом купівельної спроможності);

Вісник Сумського національного аграрного університету

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 11 (54), 2012

- щільність населення (осіб на 1 кв км території країни);
- рівень бідності (% населення, яке має дохід менше 1 дол. на особу на добу);
- коефіцієнт смертності дітей на 1000 народжень; рівень народжуваності (кількість народжених дітей на 1 жінку фертильного віку);
- грамотність дорослих (% грамотного населення у віці 15 років і старше);
- доступ до чистої води та каналізації (% населення). [9, с. 224]

Останніми роками вчені все більше намагаються використовувати поєднання різних підходів для більш повного відображення реалій життя (зокрема об'єктивного та суб'єктивного). Яскравим прикладом є масштабний глобальний проект Організації Міжнародного Співробітництва та Розвитку (ОЕСБ) – Оцінка Розвитку Суспільств, що стосується побудови системи економічних, соціальних та екологічних показників для забезпечення повної картини динаміки добробуту суспільств, а також для більш ефективного прийняття рішень у суспільному та приватному секторах економіки [3, с. 10]. Ще одним з прикладів нових досягнень у даному напрямку став розрахунок на міжнародному рівні Індексу Щастя (The Happy Planet Index, HPI, HPI), який був запроваджений неприбутковою міжнародною організацією KEP у 2006 році та у 2007 році отримав нагороду Міжнародної асоціації досліджень якості життя. Перше його видання включало дані по 185 країнам усього світу, друге – дані 143 країн. Він складається з трьох основних компонентів: середня очікувана тривалість життя при народженні (дані отримані з ІРЛП за відповідний період), рівень задоволення життям (частина даних отримана шляхом опитувань населення, інша частина – з об'єктивних показників), екологічний фактор (дані отримані зі Звіту планети за відповідний період та включають широкий набір показників, таких як ВВП на душу населення, викиди CO₂ на душу населення, щільність населення, розмір індустріального сектору економіки та спеціальна змінна для тропічних країн) [3, с. 10]

Загалом слід відзначити, що в довгостроковій перспективі та на макрорівні такі показники як щастя та суб'єктивний добробут не пов'язані з доходом чи ВВП. Ця теза отримала назву Парадокс Істерліна (Easterlin paradox), відкритий у 1974 році професором економіки Р. Істерліном та оновлений у 2005 році. Своїми дослідженнями він показав, що 30% зростання ВВП на душу населення між 1972 та 1993 роками в США не змінило частку населення, що відносить себе до групи «дуже щасливих» людей за даними Всенародного опитування. Тобто окрім задоволення основних потреб, збільшення рівня багатства країни не приносить більшого рівня щастя населенню. Дослідження інших вчених також знайшло підтвердження цьому феномену для всіх розвинених країн, яке однак не є репрезентативним для кра-

їн, економіки яких ще розвиваються. Існує декілька пояснень цього парадоксу [3, с. 12]:

- коли дохід досягає певного рівня, для індивіда більш важливими стають такі фактори добробуту як друзі та сім'я;
- норми та потреби змінюються з часом (це стосується і окремих етапів людського життя і окремих етапів розвитку суспільства);
- багатші люди більше витрачають час на такі види діяльності, які пов'язані з вищим рівнем стресу та навантаження. [3, с. 12]

Узагальнюючи аналіз міжнародної практики стандартизації та управління якістю життя населення, слід відмітити, що більшість з проаналізованих стандартів, систем оцінки, вимірювання та діагностики мають призначення оптимізації порівнянь між країнами. Такого роду підхід є вдалим з погляду уніфікації міжнародних оцінювань, але не у повній мірі відповідає потребам державного управління на рівні країни, зокрема в сфері планування соціально-економічного розвитку та аналізу його поточного стану (особливо у короткостроковій та середньостроковій перспективі). Як наслідок, якщо в міжнародних оціночних системах, показники, методики та загальна філософія досліджень є більш-менш уніфікованими, то на рівні національних систем – вони мають суттєві відмінності, які обумовлюються низкою чинників.

У США, починаючи з 1946 р. використовується система індикаторів Калверт – Хендерсон для оцінки якості життя населення країни. Спочатку ця система налічувала лише декілька показників, а саме: середній дохід сім'ї, щорічне зростання середнього доходу сім'ї, частка смертей від поранень і інфекційних захворювань, частка домоволодіння, житло без водопровідних систем. З роками система поповнювалася різними показниками і на сьогодні вона налічує 106 показників згрупованих у 12 сукупностей. [10, с. 15] Слід відмітити, що оцінки в межах аналізованої системи здійснюються етнічних та статевовікових груп населення, а також мають об'єктивний характер, тобто здійснюються виходячи з статистичних джерел, звітів та іншої об'єктивної інформації.

У Новій Зеландії для оцінки якості життя населення з 1999 року реалізується Проект Якість життя. Ключова мета Проекту полягає в забезпеченні органів місцевих і центральних властей інформацією про якість життя населення найбільших міст країни. Завданнями проекту є послідовність використання індикаторів і партнерська робота великих міст, а також центрального уряду, спрямована на контроль і поліпшення якості життя населення. Кожні п'ять років після чергового перепису населення в межах Проекту складається розширений звіт-повідомлення, крім того регулярно проводяться дворічні огляди. Перший звіт був складений в 2001 р. і включав інформацію про якість життя населення шести найбільших міст Нової Зеландії. Звіт «Якість життя, 2007» був складений вже за наслідками дослідження два-

надцяти міст, населення яких складає більше 56 % всього населення країни. Для оцінки якості життя в Новій Зеландії використовуються 68 ключових індикаторів, які містять в собі 186 часних показників. Ці індикатори структуровані навколо соціальної, культурної, економічної і екологічної сфер і об'єднані в 11 груп: населення, пізнання і уміння, здоров'я, безпека, житлове питання, суспільна зв'язність, цивільні і політичні права, економічний рівень життя, економічний розвиток, природне навколишнє середовище, антропогенне навколишнє середовище. [10, с. 15]

Окремої уваги заслуговують японські системи оцінки рівня якості життя населення. В Японії використовуються дві незалежні та протилежні за змістом системи індикаторів, які сформовані за об'єктивним та суб'єктивним підходами до визначення категорії якості життя. Система індикаторів, яка побудована на основі суб'єктивного підходу базується на концепції, зміст якої полягає у тому, що якість та комфорт життя населення обумовлюються організацією міжособових взаємин в ключових соціальних сферах життя людини, зокрема в економічному та соціальному середовищі. Усю сукупність між особових взаємин людини дослідниками згруповано у наступні сукупності: побутові (домашні) взаємини, професійні взаємини (на роботі) та соціальні взаємини (в громадському середовищі). Саме від форм, рівня та особливостей організації цих взаємин визначаються умови, рівень та якість життя в японських дослідженнях. Оцінку здійснюються відповідно до системи індикаторів, які відповідно згруповані до трьох якісно-відокремлених сукупностей (відповідно до виду взаємин). В свою чергу, японська система об'єктивних індикаторів налічує 35 складових, поєднаних іншим концептуальним змістом – «від кількості до якості». Оцінку рівня якості життя здійснюють на основі розрахунку нетрадиційного макроекономічного показника чистого національного добробуту. Чистий національний добробут проектувався як нова, більш досконала форма показника соціально-економічного розвитку та національного добробуту (таких як ВВП та ВНП), для побудови якого здійснено змістовну модифікацію загальнопри-

нятої системи національних рахунків. В основі розрахунку чистого національного добробуту використати ВВП, скорегований на грошовий еквівалент суттєвих неекономічних складових якості життя населення. В даному випадку мова йшла про позаринкову діяльність домашніх господарств і вільний час трудящих як максимізуючи складові. У якості мінімізуючи складових використовувалися державні та приватні витрати, які прямо не пов'язані зі зростанням споживання населення (прикл. збитки від урбанізації, амортизація споживчих активів тривалого користування), а також витрати на охорону навколишнього середовища та збитки від його забруднення. Серед показників, використовуваних в Японії для оцінки рівня життя також використовують: демографічні індикатори (народжуваність та смертність), доходи та витрати домогосподарств, інфляцію, частку витрат на продукти харчування та товари першої необхідності, житлові та побутові умови, рівень та якість освіти населення, наявність та розміри заощаджень фізичних осіб на рахунках в банках.

Найбільш тривалими та методично розробленими є дослідження якісних показників рівня життя у Швеції: економічні ресурси та споживання, зайнятість і умови праці, освіта, здоров'я, доступність медичного обслуговування, сімейні та соціальні зв'язки, житлові умови, благоустрій, культура та рекреація, безпека життя і власності, участь у політичному та суспільному житті. Проте приклади національних систем оцінок рівня життя можуть обмежено запроваджуватись як моделі для інших країн у зв'язку з різним розумінням комплексності показників, що використовуються, різних цілей і завдань, відсутності необхідних статистичних та інших обстежень. [9, с. 224]

Висновки. Базуючись на результатах аналізу стандартів та міжнародного досвіду управління якістю життя населення, у подальшому, виходячи з положень, які будуть сформульовані в ході дослідження сучасної системи та концепції державного управління якістю життя населення України, виявляється можливим сформулювати основні напрямки розвитку інструментарію та механізмів управління якістю життя населення України у сучасних економічних умовах.

Список використаної літератури:

1. Прокопова О. В. Методологічні підходи до інтегральної оцінки рівня та якості життя населення регіонів та країн / О. В. Прокопова, М. В. Свирид, О. Ю. Малько // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць у 2-х т. / ХДУХТ. — Харків, 2007. — Вип. 1(5). — Т. 1. — С. 70—78.
2. Феоктистов Д.В. Методология оценки уровня и качества жизни населения / Д.В. Феоктистов // Налоги. Инвестиции. Капитал. — 2002. — № 3 — 4. — С. 14 — 17.
3. Стрілецька Т.С. Якість життя населення як ключовий фактор соціально-економічного розвитку міста / Т.С. Стрілецька // Економічний простір. — 2008. — № 17. — С. 86 — 92.
4. Удотова Л.Ф. Соціальна статистика: Підручник. — К.: КНЕУ, 2002. — 376 с.
5. Политика доходов и качество жизни населения [Текст] / под. ред. Н.А.Горелова. — СПб. : Питер, 2003. — 653 с.
6. Постніков В. Державне регулювання якості життя населення / В. Постніков // Економічний аналіз : зб. наук. пр. каф. екон. аналізу / Тернопільський нац. екон. ун-т. — 2007. — Вип. 1 (17). — С. 67— 69.
7. Польова Т. В. Аналіз демографічних змін та якості життя населення у сучасній Україні / Т. В. Польова // Вісник Запорізького національного університету. — 2010. — №2(6). — С. 165 — 171

8. Папієв М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів / М. Папієв // Економіка України. – 2004. - № 1. – С. 4-8.
9. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Економіка України. – 2009. – № 10. – С. 222 – 225.
10. Толстих Н. Сучасні показники рівня життя населення і методики їх вимірювання // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1991. - № 1. – С. 108 – 113

В статтє приведенє результати анализа стандартів и международного опыта менеджмента качества-ю жизни населения. Обобщены и систематизированы опыт таких международных организаций как ООН, ОЭСР, МОТ, МБРР, Всемирный банк и др.. Определены структуру основных оценочных методик, а также положения стандартів, применяемых в международных сравнениях

The results of the analysis of standards and international experience is the quality of management life. Summarized and systematized experience of international organizations such as the UN, OECD, ILO, World Bank, World Bank and others. Determined the structure of the main valuation techniques, and the provisions of standards used in international comparisons

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.
Дата надходження до редакції: 21.04.2012

УДК 332.14:658.114.5:338.341.1

ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ КЛАСТЕРІВ

В. В. Гімпель, аспірантка, СумДУ

У статті розглянуті підходи до визначення ефективності кластеризації, розроблені етапи визначення еколого-економічної активності кластерного формування. Зосереджено увагу на математичній моделі оцінки еколого-економічної активності та визначенні складових векторів інтегрального показника еколого-економічної активності. Розроблено анкету для визначення вагових часток коефіцієнтів, що входять до складу інтегрального показника, методом експертних оцінок.

Ключові слова: кластер, коефіцієнт, розвиток, кластерна структура, регіон, активність, вектор.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питаннями створення та ефективного функціонування інноваційних структур вже давно зайняті економісти провідних країн світу. Світова практика формування і розвитку інноваційної інфраструктури свідчить про значне різноманіття її організаційних форм, національні особливості інституціональних умов функціонування і різну роль держави в цьому процесі.

Уряд України відносно нещодавно почав працювати над цією проблемою та переймати досвід зарубіжних країн. В різних регіонах країни були створені такі інноваційні кластерні об'єднання підприємств, як: наукові парки, бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси та ін. На сьогоднішній день постала проблема оцінки рівня їх ефективної діяльності для визначення активності кластерної структури, підвищення рівня конкурентоспроможності виробленої продукції, розширення ринків збуту та підвищення інвестиційної привабливості кластера та регіону в цілому.

Перехід вітчизняних підприємств на інноваційний шлях розвитку можливий лише за умови ефективного управління формуванням та функціонуванням їх структурними об'єднаннями. Тому дослідження сутності, структури, методів оцінювання та розробка на основі отриманих даних механізму управління кластерами є надзви-

чайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми та методи впливу на формування та розвиток інноваційних систем вивчали вітчизняні вчені: Л.І. Федулова [1], М.В. Шарко [2], В.В. Іванов [3], Н.Ф. Вишнякова [4]. Також такі вчені, як: Ю.М. Бажал [5], М.І. Долішний [6], О.Є. Кузьмін [7], М.Г. Чумаченко [8] та інші – займались визначенням методів забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку, впливом кластерів на розвиток держави та регіонів, окремих галузей і підприємств.

Вченими зроблено значний внесок до розробки концептуальних основ визначення інноваційних кластерних структур для переходу регіонів до сталого розвитку. Однак, поряд з наявністю фундаментальних засад визначення даної проблеми, можна говорити про відсутність підходів до визначення спроможності підприємств кластеру бути центрами інноваційного розвитку, розроблення математичної моделі визначення еколого-економічної активності підприємств, що входять до складу кластеру та самого кластеру в цілому.

Мета статті – визначення рівня еколого-економічної активності підприємств, що входять до складу кластеру та всього кластеру в цілому. Розроблення методики визначення складових інтегрального показника еколого-економічної активності кластеру за допомогою експертного ме-